

Richard Pražák

Petőfi Sándor a cseheknél 1847-1871 között

A reformkor klasszikus magyar költészetéről, Vörösmartyról és Petőfiről *Bohuslav Nosák* pesti tudósításából 1844-ben értesültek a cseh olvasók.¹ Itt tűnt fel először Petőfi neve a "Kör" nevű egyesület tervezett Petőfi kiadásával kapcsolatban, és a cikk szerzője említést tett Vörösmarty Főti daláról is.² 1847. január 5-én a *Česká včela* lapjain jelent meg először Petőfi három verse cseh fordításban, az *Etelkéhez, Fa leszek, ha és Az én szerelmem*. A versek fordítója – talán *Karel Sabina*, erre utal az "S" szignum – megjegyzi: "Petőfi a magyar nemzet legkiválóbb lírikusaihoz tartozik."³ A fordítás híven adja vissza Petőfi dalainak játékoságát, közvetlenségét és nyelvi szempontból is kifogástalan. De már ezt megelőzően, 1846-ban lehetett olvasni Petőfiről a *Česká včela*-ban. A *Květyben* megjelent cikk (1846, 6.sz.) pedig valószínűleg a *Der Ungar* (1845. nov. 14., 1076.o.) című folyóirat egyik írásának átvétele. Az egyik cikk arról tudósított, hogy Petőfi beállt katonának, a másikban a híres

cseh újságíró *Karel Havlíček Borovský*, a lap szerkesztője polemizált a magyarországi nemzetiségi politikával a Hóhér kötelének megjelenése kapcsán.⁴ Ez volt Petőfi Sándor művének kezdeti cseh recepciója.

Az 1850-es években *Móritz Katz* és *Adolf Müller* lefordította Petőfi néhány további versét a *Lumírban* (1854) és *Časopis českého muzea* című folyóiratban (1858).⁵ Már *František Žákovec* is rámutatott a német prágai lapról, az *Erinnerungen*-ről írott cikkében (*Listy filologické* 1918, 5.sz., 349-359. o.), hogy Petőfi verseinek első *Jan Neruda*-féle német fordításai 1857-ben jelentek meg az *Erinnerungenben*.⁶ Később *Pavol Bujnák* elemezte Neruda első cseh fordításait,⁷ amelyek *Obrazy a romance z Uher* (Képek és románcok Magyarországról) címmel jelentek meg 1859-ben az *Obrazy života* (Életképek) című folyóiratban.⁸

Ezeknek a Neruda-féle Petőfi-fordításoknak a jelentőségéről sokat írt *Pavol Bujnák*, *Julius Dolanský*, *Kovács Endre* és

mások.⁹ – Eddig azonban megoldatlan maradt a kérdés, milyen körülmények között bontakozott ki Neruda érdeklődése a magyar irodalom iránt, milyen forrásokból merített Neruda, és hogyan keletkeztek az *Obrazy Života* (Életképek) című lapban közölt Petőfi-fordításai, amelyek ennek az érdeklődésnek az első konkrét megnyilvánulásai. Neruda Petőfi-fordításainak eredetét eddig csak az irodalmi alapul szolgáló művekkel összefüggésben vizsgálták, amelyeket természetesen a német Petőfi-fordításokban keresték. Pavol Bujnák részletesen összehasonlította Neruda Petőfi-fordításait Szarvady és Hartmann német szövegével és a magyar eredetivel, és bebizonyította, hogy Neruda fordításai, jóllehet nem az eredetiből készültek, mégis közelebb állnak Petőfi szövegéhez, mint Szarvady és Hartmann német fordításai. Ezt Neruda zseniális intuíciójának tulajdonította, ami lehetővé tette számára, hogy sokkal jobban adja vissza az eredeti szöveg értelmét, mint Szarvady és Hartmann, akik jól tudtak magyarul.¹⁰ Bujnáknak ezt a véleményét emelte ki *F.R. Tichý*, aki azt állította, hogy Neruda értette annyira a magyar szöveget, hogy azt a német fordítás segítségével átültethette. Kétségtelennek tűnt számára, hogy Neruda használta az eredeti szöveget, az *Ovčák* (Megy a juhász számaron) fordításánál, hiszen az eredeti ritmikai formáját itt sokkal jobban sikerült megőriznie, mint Szarvady-nak és Hartmann-nak.¹¹ Tichý következtéseit Kovács is átvette, megjegyezném azonban, hogy Neruda nemcsak Szarvady és Hartmann fordításait használhatta, hanem

egyéb forrásai is lehettek.¹² Valamennyi eddigi vélekedés Neruda Petőfi-fordításainak fő forrásaként valamilyen, a fordítások alapjául szolgáló irodalmi szöveget tételez fel. Van itt azonban más lehetőség is. Álljanak bár Neruda Petőfi-fordításai kétségkívül közelebb a magyar eredetihez, mint a német fordítás, azt nem csupán Neruda zseniális intuíciójával kell magyarázni, amint azt Bujnák tette, vagy Neruda magyar nyelvtudásával, ahogy Tichý feltételezte. A legcsekélyebb bizonyítékunk sincs ugyanis arra, hogy Neruda abban az időben akár a legcsekélyebb módon is tudott volna magyarul. A zseniális intuíció pedig ugyancsak elégtelen magyarázat Neruda fordításainak jelentésbeli és ritmikai pontosságára. Úgy tűnik, feltételezhető itt egy irodalmi közvetítő közreműködése, aki ismerte a magyar és a cseh nyelvet, és nyersfordításokat készíthetett Nerudának. Ez a hipotézis csak néhány apró, nem bizonyított tényre támaszkodik, így egyelőre még nem lehet szilárdan alátámasztott nézetként elfogadni. Mégis főként a besztercebányai születésű *Riedl Szendére* gondolhatunk,¹³ aki a magyar nyelvet tanította a prágai Károly Egyetemen 1854-1860 között, és akinek *Album az ifjúság számára* című kiadványa¹⁴ Petőfi Neruda által lefordított verseinek a többségét tartalmazza. (Riedl "Album"-áról a *Kritische Blätter* lapján I.J. Hanuš már 1858-ban hírt adott.)¹⁵ Riedl a *Kritische Blätter* egy másik számában tájékoztatta először a prágaiakat Kertbeny német nyelvű Petőfi-fordításairól, amelyek szintén Neruda forrásaként szerepeltek.¹⁶ Fontolóra vehetnénk azt a körül-

ményt is, hogy Riedl maga is tehetséges költő volt, aki első, 1852-ben megjelent Wehmut's Klänge című gyűjteményével még Grillparzer elismerését is kiérdemelte. Így bizonyára jól tudta közvetíteni Nerudának a magyar eredeti értelmét és formai szépségét. Riedl valószínűleg ismerte is Nerudát, már a prágai értelmiségi és művészkörökben megismerkedhetett vele.

Petőfinek az *Erinnerungen* és az *Obrazy života* lapjain Neruda fordításában megjelent versei, költészetének korai korszakához tartoznak, ahol a zsánerképek, a hangulati versek és a jellegzetes népköltészeti ihletésű költemények voltak túlsúlyban. Neruda Petőfi iránti érdeklődésének fontos bizonyítékát a második világháború után fedezte fel *Miroslav Laiske*, aki Neruda magyar fordításairól készült tanulmányában (*Česká literatura*, I.sz., 85-87.o.) Nerudát Jókai Petőfiről írott cikke "anonim fordítójának és terjesztőjének" tartotta.¹⁷ Mégpedig a Magyar költő (Básník maďarský, *Rodinná kronika* 1863, 29-32.sz.) című írásában található "számos Petőfi-idézet fordításának nyelve, stílusa és jellege alapján". De a határozott állásfoglaláshoz hiányzott Laiskének "bármilyen más bizonyíték, amely igazolta volna ezeknek a feltevéseknek a helyességét."

A stilisztikai és a lexikai elemzés teljes mértékben igazat ad Laiskének. Sok helyen találunk jellegzetes nerudai intonációt, sajátos szószerkezetet és rímvégződést. Az esetek többségében ezek a fordítások messzesemenően a legjobbak az akkori cseh Petőfi-fordítások közül, beleértve Neruda koráb-

bi fordításait is az *Obrazy života* című lapban. Sodró lendületűek, világos képekkel és nyelvi tisztaságukkal tűnnek ki. Különösen jól sikerültek ott, ahol Neruda olyan élményt költ át, amelyet maga is átértzett, és amely személy szerint közel állt hozzá. Így van ez a Jó öreg kocsmáros című versben, amelyben Petőfi az édesapjáról beszél. Ennek a versnek a részletei a *Rodinná kronika* közleményében olyan nerudaian hangzának, mintha szerzőjük nem Petőfi, hanem maga Neruda lenne.

Ha azonban más, meggyőzőbb bizonyítékot szeretnénk, akkor legyen az a Ha az isten című vers,¹⁸ amelynek záró sorait Neruda 1862. november 4-én tette közzé a *Hlas* (Hang) című lapban, híres halottakról szóló napi tárcájában. Ez a befejezés szó szerint megegyezik a Jókai-írás fordításában megjelentetett költemény soraival; nem kétséges, hogy szerzőjük azonos. A Magyar költő című fordítása valószínűleg a halottak napi tárcájával egy időben keletkezett. Erről tanúskodik a tárca záróképe is, amely magával ragadó nemzeti ima az utolsó boldog áldozatért, az emberiség szent szabadságáért folytatott harcban, és tiszta visszhangja Petőfi Egy gondolat bánt engemet... című versének, amellyel a Jókai-írás is zárul. A negyvennyolcas forradalmi évnek ebben a zseniális víziójában Petőfi saját jövődjét megidézve, egyedülálló forradalmi verset alkotott, világirodalmi viszonylatban is valódi gyöngyszemet. Neruda legjelentősebb magyar vonatkozású fordítói érdeme ennek a versnek lefordítása.

Míg az első időszakban – a *Česká včela*

hasábjain megjelent első Petőfi-fordításoktól (1847) egészen a Müller-féle (1858) és a Neruda-féle fordításokig (1859) – az első német átültetések polgárisan átfésült romantikusát látjuk Petőfiben, és csupán könnyed bordalait, a végtelen puszták és juhnyájak festői képeit csodálhatjuk meg, a hatvanas évek elején – Neruda érdekéért – utat tört magának Csehországban egy másik, valóságos elképzelés Petőfiről, arról a költőről, aki mindig a "nép nevében" beszélt.

A költőt a magyar néppel azonosította Petőfi első cseh gyűjteményes kötetében (*Básně Alexandra Petőfiho*, Praha 1871), a cseh radikális demokrata Karel Tůma is, aki a kötet verseinek többségét fordította, és az előszót írta. Előszava értékes irodalmi tanulmány is egyben, amelyben Karel Tůma bemutatja "a szabadság és szerelem dalnokát", Petőfi Sándort, ki "mint népének igazi fia szól hozzánk". Tůma azért tartotta fontosnak közreadni Petőfi verseit a csehek számára, hogy a szabadság és a hazaszeretet szent és hatalmas lángja áradjon szét belőlük a cseh keblekbe, és szolgáljon földieink akkora örömeire és felüdülésére, "amilyenben nekünk volt részünk a közös munkában". *František Brábek* is kivette a részét Petőfi válogatott verseinek fordításából, "amelyet odaadó mély ragaszkodás, lelkes szeretet kísért, amelyet a börtönök homályában kezdtünk meg, és drága, derék népünk boldogabb jövőjének hajnalán fejeztünk be."¹⁹

Karel Tůmát egyébként 1868-1870 között a Národní listy (Nemzeti Lapok) szerkesztőjeként radikális osztrákellenes néze-

teiert többször elítélték és bebörtönözték. Életpályájának elején (1843-ban született) a radikális demokraták közé tartozott, a szociális forradalom odaadó híve volt, és abban a nemzet haladásának feltételét látta. Irodalmi nézetei közel álltak a Máj (Május) nemzedék eszméihez. Ennek társadalmi és irodalmi légköréből fejlődött ki publicisztikai, majd irodalomtörténeti munkássága is. Az 1870-es években monográfiákat adott ki *George Washington*ról, *Giuseppe Mazzini*ről, az amerikai és a belga forradalomról, stb., majd a nyolcvanas években többek között egy monográfiát jelentetett meg *Karel Havlíček Borovský*ről.²⁰

Tůma csak alkalmanként írt verseket, és versfordítóként is sok hiányossága volt: nem volt megfelelő érzéke a versek ritmikai tagolásához, archaikusan fejezte ki magát, stb., ám Petőfi forradalmi verseinek eszmei mondanivalóját pontosan tudta visszaadni, mivel maga is hasonló demokratikus világnézet kialakítására törekedett. Jó példa erre *Föltámadott a tenger, Kard és lánc* című versek fordítása. Rendkívül sikeresen tolmácsolta Tůma Petőfinek az európai forradalmak sorsa és az európai népek közönye felett érzett csalódottságát abban a korszakban, amikor a forradalom zászlaját már csak a magára maradt magyar forradalom tartotta magasban, az *Európa csendes* című versben. Tůma Petőfi forradalmi elszántságát is híven közvetítette a *15-dik március, 1848* című versben, amint azt a válogatásról írott recenziójában Jan Neruda szintén kiemelte. Kevésbé sikerült visszaadni Petőfi jellegzetes költői ellentéteit, ami Tůma költői tehet-

ségének korlátairól tanúskodik. Ezért az általa lefordított versek közül sok, például a Szabadság, szerelem! is görcsösnek tűnik és felületesnek is.

Ez a görcsösség és felületeség a rímbeletlenesség hiányával együtt különösen Petőfi epikai költeményeinek fordításaira nyomtara bélyegét (például a Három szív története vagy Szilaj Pista), amelyek közül legjobban a Szécsi Mária című történelmi epikai költemény sikerült. Murány várának hős védőjéről, annak a Wesselényi nádornak a második feleségéről, aki osztrákkellenes összeesküvést szervezett, és még 1667-ben, az összeskúvés elárulása előtt meghalt.

Petőfi némelyik természeti és hangulati képe Karel Tůma tolmácsolásában *Svatop-luk Čech* idillikus ábrázolásmódjára emlékeztet, de van bennük a nerudai természetességből is. Hiányzik azonban belőlük ezek költői leleményessége, választékossága, és sok helyen a versforma, a ritmus szempontjából is sántítanak. Jóllehet Tůma legjobb fordításai (A csárda romjai, A pusztai télen, Falu végen kurta kocsmá) Čech és Neruda verseire emlékeztetnek, ezeknek a természeti és idillikus képeknek a többsége közelebb áll Boleslav Jablonský költészetéhez és a cseh újjászületés idillikus lírájához, amely egyfajta nyelvi archaizmusban is megnyilvánul.

Egészében véve Tůma könnyedén fordította Petőfi verseit, csak néhol érzik görcsös igyekezetét, hogy betartsa a rímképleteket. Olykor tett bizonyos lexikai változtatásokat, de mindig erős érzelmi töltéssel fordított, és arra törekedett, hogy visszaadja a versek

eszmei mondanivalóját. František Brábek fordításai ugyan tartalmilag pontosak, de a verselés szempontjából kevésbé találóak; Brábeknek nincs sok érzéke, hogy a csattanót jól kifejezze, amely Tůma fordításaiban rendszerint jól sikerült. Brábek csak néhány kivételes esetben közvetíti Petőfi költészetének képi szépségét (találó például a Jövendölés és Szilveszter éje 1847-ben című versek Brábek-féle fordítása).

Karel Tůma, Petőfi Sándor cseh versgyűjteményének a szerkesztője, Jan Neruda három fordításával (Piroslík már a fákon a levél, Fürdik a holdvilág az ég tengerében, Pál mester) egészítette ki a válogatást. A gyűjtemény két fő fordítójával való összehasonlításból Neruda kerül ki győztesként. Fordításai gördülékenyek, kifejezőek, visszaadják Petőfi verseinek népi természetességét és idillikus nyugalmát. Mindez költői látásmódjának volt köszönhető, így Petőfi az akkori cseh környezetben csupán Jan Nerudában talált méltó fordítóra, jóllehet a három vers nem tartozik Petőfi legjelentősebb művei közé.

Neruda nemcsak fordítóként foglalkozott Petőfivel, hanem tárcaíróként is, mégpedig a Národní listy 1871. december 17-i számában megjelent írásában. Ez az ismert és a szakirodalomban már sokszor idézett *Bázně Petőfiho* (Petőfi költeményei) című tárca, egyben Petőfi első cseh nyelvű gyűjteményének a kritikája. Már Neruda bevezető szavai is emlékeztetnek. Petőfi munkásságának mélyreható jellemzését és a magyar nemzet életében betöltött jelentőségét méltatva Neruda ezt írta:

“Különleges eseménynek tartom, hogy Petőfit bevezetik a mi irodalmunkba, s azt is, hogy milyen módon vezetik be. Nem tudom, hogy az egész világirodalomnak melyik költője volna nekem kedvesebb Petőfinél, aki nem klasszikus, bizony nem az, hanem csak és csak Petőfi, a szerelem, a hazafiság és a szabadság legtüzeesebb dalnoka!

Petőfi az a gyémántkapocs, mellyel a magyar irodalom a világirodalomhoz kapcsolódott. A szép, tüzes magyar nemzetnek nincs nála nagyobb fia, és nem volt szerencsésebb napja, mint az, melyben Petőfi megszületett. Szép tulajdonságai vannak ennek a nemzetnek: elragadó tűz, mély érzés, nagy vendégszeretet, még nagyobb őszinteség, vérző haza- és szabadságszeretet, s mindezek alatt valamilyen régi titkos bánat, meghatóan elégikus tónus; s mindeme tulajdonságok Petőfiben találnak eszményi kifejeződést, benne kristályosodtak ki, váltak költői megtestesüléssé. Ha semmit sem tudnánk erről a nemzetről, csak Petőfi verseit ismernék, egyúttal a nemzet legfinomabb idegeit tapintanánk. Hol van a mi Petőfink?”²¹

Neruda így folytatja: “Hogyan ajánljam Petőfi verseit? Minden művelt ember legalább irodalmi jelentősége alapján ismeri, a válogatott művek megjelenése után eléggé szeretni fogják őt nálunk – talán nagyon is sok epigonja lesz. Egyelőre csak azt mondhatom: ha szép románcot akarsz olvasni, olvasd Petőfit, ha lelkes himnuszt akarsz olvasni a hazához, ha víg dalt, szerelmes éneket akarsz, Petőfit olvasd. Irodalmunk szerencsés a fordításokkal, nagy lelkiismeretességgel, nagy megértéssel dolgoznak nálunk,

melyhez majdnem mindig költői tehetség is társul. A *Bánsě Alexandra Petőfiho* (Petőfi Sándor költeményei) című kötet versei legjobb fordításaink közé tartoznak. Folyamatosan olvashatók, mint bármely eredeti cseh költemény, a szó olyan lágyan simul a gondolathoz, mint a játékos hullám; a cseh tűz és a cseh gondolat villanása úgy fénylik és világít itt, mint magának a nagy magyar költőnek a tüze és villáma. Annyi bizonyos, hogy e verseknek semmilyen más nyelven nem született jobb fordításuk. Hozzáteszem még ehhez, hogy Petőfi az eszményi szabadság dalnoka volt, egy csak most előre jutó nemzet dalnoka – hol érthetnék hát meg őt jobban, mint nálunk!”²²

Neruda Petőfi iránti csodálatát vallotta meg abban a korszakban, amikor a cseh-magyar viszonyban az osztrák-magyar kiegyezés után megjelentek az első árnyak; jöllehet 1871 volt az utolsó év, amikor még az osztrák-cseh kiegyezésben is reménykedni lehetett. A cseh költő a magyar jellem alapvető tulajdonságainak ideális megtestesítőjét látta Petőfiben, akinek tehetsége, Neruda szerint “a kornak megfelelő rokonszenvel” váltott ki.

A tárca befejező soraival Neruda világosan kifejezésre juttatta, miben mutatott Petőfi példát, és miben gyökereztek népszerűségének okai a csehek körében.

Neruda Petőfihez fűződő kapcsolatában sajátos helyet foglal el *Honvéd* című verse, amelyet Neruda 1861-ben illegálisan küldött el Svájcba Kossuth cseh levelezőjének *Josef Václav Frič*nek, aki azt P.Z. aláírással tette közzé *Ceh* (Cseh) című osztrákelle-

nes politikai lapjában, ugyanazon év októberében. Ebben a versben Neruda Petőfi mintájára a magyar forradalmi hadsereg harcosának, a híres honvédnek a képét rajzolta meg, ezáltal a forradalmi Habsburg-ellenesség hagyományát élesztette fel. A versben Petőfi Sándor forradalmi gondolatának visszhangjára akadhatunk: a magyar forradalom példáját Neruda a korabeli cseh tétovázás intő ellentétéként állítja elénk. Ezt a verset később, 1882-ben *Ivan Vazov* fordításában a *Nauka* című bolgár folyóirat közölte, és a *Koburg Ferdinánd* ellen harcoló bolgár forradalmárok népszerű mottójává vált.²³

Vörösmarty Szózatának lefordítása és Petőfi kiemelkedő forradalmi művének felismerése, amint az Neruda Honvéd című versében vagy az Egy gondolat bánt engemet... című vers valamint a Magyar költő című Jókai-írás átültetésében is megmutatkozott, határkövet jelentett Neruda magyar irodalommal kapcsolatos látásmódjában.

Vörösmarty Szózatától a petőfies hangvételű Honvéden keresztül Jókai Magyar költőjéig a magyar irodalom megismerésében Neruda már Petőfi forradalmi útján halad. Megismerte a magyar forradalom szociális forradalmi programját, és azt Karel Třmának, Petőfi Sándor első cseh versgyűjteménye szerkesztőjének és fő fordítójának is közvetítette.

Nerudának ezt az úttörő tettet természetesen nem csupán költői zsenialitásával lehet magyarázni, hanem a megváltozott társadalmi és politikai összefüggésekkel is. A Bach-korszakban Csehországban a ma-

gyar téma és a szerző pusztá választása is a kormánnyal szembeni ellenzéki gondolkodásmód kifejeződése volt; a kritikai mértékek finomulása csak az 1850-1860-as évek fordulóján következett be, amikor a helyzet változásával adottá váltak a reális feltételek a cseh-magyar kulturális, sőt politikai együttműködés elmélyítéséhez is.

Ebből a szempontból is kiemelkedőek Neruda érdemei a magyar irodalom megismerésében, hiszen a korabeli cseh törekvéseket szem előtt tartva figyelt fel a magyar eredményekre. Nerudát nemcsak a "világba való áttörés" iránti vágy vezette el a magyar irodalomhoz, hanem a kor parancsa, hogy irodalmi programját kora politikai törekvéseihez igazítsa.

Neruda Petőfi, Vörösmarty és Jókai iránti érdeklődése ugyanakkor saját művészi és eszmei fejlődését is híven tükrözte; Neruda átvette ezektől a szerzőktől azokat az elemeket, amelyek összhangban voltak saját művészi-eszmei koncepciójával. Főként Petőfi hazafiság-felfogására gondolunk itt, amelynek célja az ember szociális felszabadítása, a nemzet felemelkedése, és az egész emberiség szabad fejlődése. A betyár – a társadalom számkivetettjének – motívumától, aki a szegényeket ért jogtalanságok miatt áll bosszút, Neruda eljutott Petőfi forradalmi hőiséhez, aki a szent világszabadságért harcol. A témaválasztással együtt fokozatosan esiszolódott és tökéletesedett Neruda magyarról fordított műveinek a nyelve és stílusa is. A magyar irodalomról alkotott szemléletére így az eszmei és művészi fokozatosság vált jellemzővé.

Nerudának a magyar irodalomhoz, és főként Petőfi Sándor költészetéhez fűződő viszonya a cseh költő életművében fontos helyet foglal el, egyszerűsége elősegítette Petőfi forradalmi üzenetének a hűvebb megismerését nemcsak a cseh radikális demokra-

ta és liberális politikai tábor soraiban, hanem a cseh nép körében is. Petőfi költői műve ezáltal jelentősen hozzájárult azokhoz a cseh nemzeti felszabadító és társadalmi törekvésekhez, amelyek a többi európai nemzettel való teljes egyenjogúság elnyerésére irányultak.

Jegyzetek

1. L. Česká včela, 1844, június 9., 55.sz., 220. 2. Uo. Uj közlésben Kiss, J.: Petőfi adattár I, Budapest 1987, 20. 3. Petőfi verseinek első cseh fordításai Na Etelku, Chci býti stromem, Má láska - a Česká včela c.folyóiratban jelentek meg (1847. január 5., 2.sz., 5.) és a fordító S jelzést irt alájuk, amint azt Sárkány, O.: Magyar kulturális hatások Csehországban 1790-1848.c munkájában közli. Budapest 1938, 46. Feltételezhetjük, hogy ez a fordító Karel Sabina volt, aki nálunk ebben az időben egyike volt az elsősőknek, akik a magyar irodalom iránt érdeklődtek. 4. V.ö. Česká včela, 1846. ápr. 17, 31. sz., 124. L. még Sárkány Oszkár válogatott tanulmányai, Budapest 1974, 49., 62. 5. V.ö. Petőfi, S.: Ovcák (Megy a juhász számaron), Lumír 1854, 1135 (Ford. Katz M.) és Petőfi, S.: Čarovná noc Holdvilágos éj) és Nešťastný (Boldogtalan voltam) in: Ukázka z básnictví madarského, Časopis českého muzea 1858, 4146 (ford. Müller A.). 6. Der Schäfer (Megy a juhász számaron). Von Petőfi. Nach dem Magyarischen von J.N., Erinnerungen 1857, 313. 7. L. Neruda a Petőfi (N. és P.), Bratislava c. folyóirat 1932, 391-404. 8. Az Ukradeny küň (Lopott ló), Ovcák (Megy a juhász számaron), Pan Pavel (Pál mester), Betyár (Piroslik már a fákon a levél...), Loupežník (Füridik a holdvilág az ég tengerében...), Dobrodružství vlka (Farkaskaland), Setkání v pustě (Pusztai találkozás) és O, krásná noc (Főnséges éj) c. megjelent versekről volt szó, amelyeket, Obrazy a romance z Uher (Képek és románcok Magyarországról) c. tettek közzé az Obrazy života 1859. szeptember 9-i számában. Betyár (Piroslik már a fákon a levél...), Loupežník (Füridik a holdvilág az ég tengerében...) és a Pan Pavel (Pál mester) c. verseket Neruda

fordításában átvette Petőfi verseinek saját gyűjteményes kiadása számára, Básně Alexandra Petőfiho (Petőfi Sándor költeményei, Praha 1871, 160-163) annak szerkesztője Karel Tůma. 9. L. Bujnák, P.: i.m. (7. jegyzet); Dolanský, J.: Alexandr Petőfi, básník madarského lidu (P.S., a magyar nép költője), Praha 1950; Kovács, E.: Neruda es Petőfi, Irodalomtörténet 1950. 1.sz., 79-91; Pražák, R.: Jan Neruda a madarská literatura (Jan Neruda és a magyar irodalom), Sborník prací filosofické fakulty brněnské university 1958. D 5, 91-101, stb. 10. L. Alexandr Petőfis Gedichte. Aus dem Ungarischen von Fr. Szarvady und M. Hartmann, Darmstadt 1851. 11. U.o. 87. L. Tichý, F.R.: Petőfi a my (P. és mi), Nový život 1949, 8.sz., 62-65. 12. V.ö. Kovács, E.: i.m., 87. 13. Riedl Szendéről v.ö. pl. S A S A.: Riedl Endre hídverési kísérlete a cseh és magyar szellemiség között a Bach-korszak Prágájában 1854-1860, Bratislava 1937; Kemény, G.G.: Riedl Szende prágai korszaka és harca a tudományos kritikaért, Irodalomtörténet, 1950, 2.sz., 70-90; Adamová, Z.: Szende Riedl, ústřední postava česko-madarských literárních vztahů v 50. letech minulého století, Slavia 1958, 2.sz., 273-287; Pražák, R.: Češi a Madaři v nerudovské Praze (K česko-madarským kulturním vztahom na sklonku padesátých let), in: Z doby Nerudovy, Praha 1959, 50-57; Šimeček, Z.: Z počátku institucionálního zajištění hungaristických studií v českých zemích, Slovanský přehled 65, 1979, 5.sz., 400-405. 14. Album az ifjúság számára, Prága 1858. 15. Rückblick auf die jüngste Literatur von und über Österreich, Kritische Blätter 1858, 188-189. 16. Kritische Blätter 1858, 26.sz., 307-308. 17. Rodinná kronika 1863, 29.sz., 344-347; 30.sz.,

360-363; 31.sz. 370-374; 32.sz., 382-385. Ez a hozzávetőleg húszoldalas Jókai által írott Petőfi-életrajz Egy magyar költő életéből címmel, amelyben Jókai személyes visszaemlékezései mellett, a költő irodalmi munkásságának keresztmetszetét is adja. Jókainak ez a remeke még keletkezésének idején 1855-ben megjelent néhány német folyóiratban (Ungarische Post 1855, 3-7.sz.; Wanderer 1855, 286; Die Donau 1855, 239 és köv.), innen került be Schuselka kalendáriumába (Franz Schuselka's National-Kalender). Innen vette át a legnagyobb valószínűség szerint a Rodinná kronika egyik szerzője is, aki Schuselka rossz cseh renoméjára való tekintettel írásának forrásaként csak a pontatlan Z Nationalu megjelölést használta. Nem egy "eddig ismeretlen Jókai-cikk" volt ez tehát, ahogy Laiske írja, hanem éppen ellenkezőleg a legismertebb cikkei egyike; Petőfi életének első részletesebb vázlata, amelyből akkor Európa újságírói merítettek. (Bőségesen hoz erről adatokat már Wurzbach, C.: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich, 10. Band, Wien 1863, 252.) 18. Az eddigi irodalomban hosszú ideig tévesen vették át azt az adatot, amit Pražák, A.: Literatura česká XIX. st. cí-

mű művében közölt (Praha 1907, III.r., 2.sz., 282), miszerint Neruda a halottaknap-i tárcában lefordította Petőfi Sen o smrti c. versének egy részét. Valóban, Ha az isten... c. versről van szó a Szerelmem gyöngyei Bertának (Pesti Divatlap 1845, 2-4.sz., 751 és köv.) szerelmesvers-ciklusból, amit Mednyánszky Berta tiszteletére írt Petőfi. Petőfi Halálom c. rövid négy soros versének 1844-ből (az egyetlen ezen a címen) nincs ehhez semmi köze. 19. Básně Alexandra Petőfiho, Praha 1871, 8. Petőfi verseinek Tüma által szerkesztett gyűjteményes kiadásáról és annak előszaváról már említést tett Rákos, P.: Patří i české kultuře, in. Petőfi, S.: Blesky rozhněvané a křídla motýlí, Praha 1973, 89. 20. V.ö. Tüma, K.: O boji národa amerického za samostatnost, Praha 1871; uő.: O Jiří Washingtonovi, zakladateli svobody americké, Praha 1872; uő.: Apoštol svobody (G. Mazziniről), Praha 1873; uő.: Ze života melého národa (Belgiumról), Praha 1874; uő.: Karel Havlíček Borovský, Praha 1883. 21. Neruda, J.: Básně Petőfiho, Národní listy, 1871. dec. 17. 22. Uo. 23. V.ö. Pražák, R.: Neruduv Honvéd v Bulharsku, Slovanský přehled 44, Praha 1958, 2.sz., 127.

Olexa József : Grafika